

sumers' perceptions and preferences for local food: A review, "Food Quality and Preference", 2015, no 40, s. 152-164; M. Vabø, H. Hansen, *Purchase intentions for domestic food: a moderated TPB explanation*, "British Food Journal", 2016, no 10 (118), s. 2372 – 2387.

⁸ Y. Onozaka, D.T. McFadden, *Does local labeling complement or compete with other sustainable labels? A conjoint analysis of direct and joint values for fresh produce claim*, "American Journal of Agricultural Economics", 2011, no 93, s. 693-706; C. Hempel, U. Hamm, *How important is local food to organic-minded consumers?*, "Appetite", 2016, no 96, s. 309-318.

⁹ M. Autio, R. Collins, S. Wahlen, M. Anttila, *Consuming nostalgia? The appreciation of authenticity in local food production*, "International Journal of Consumer Studies", 2013, no 5 (37), s. 564-568; P. Arsil, E. Li, J. Bruwer, G. Lyons, *Exploring consumer motivations towards buying local fresh food products: a means-end chain approach*, "British Food Journal", 2013, no 10 (116), s. 1533-1549.

¹⁰ F. Khan, C. Prior, *Evaluating the urban consumer with regard to sourcing local food: a heart of England study*, "International Journal of Consumer Studies", 2010, no 2(34), s. 161-168; C. Bianchi, G. Mortimer, *Drivers of local food consumption: a comparative study*, "British Food Journal", 2015, no 9 (117), s. 2282 – 2299.

¹¹ *Spisefakta*, Research Report, Ipsos MMI, Oslo 2014; *Spisefakta*, Research Report, Ipsos MMI, Oslo 2016.

¹² A. Schjøll, *Country-of-origin preferences for organic food*, "Organic Agriculture", 2016, s. 1-13; J. Thøgersen, S. Pedersen, M. Paternoga, E. Schwendel, J. Aschemann-Witzel, *How important is country-of-origin for organic food consumers? A review of the literature and suggestions for future research*, "British Food Journal", 2017, no 3 (1199).

¹³ A. Szromnik, E. Wolanin-Jarosz, *Etnocentryzm konsumencji na zglobalizowanym rynku — czynniki i procesy kształtowania* (cz. 1), „Marketing i Rynek”, 2014, nr 4, s. 2-14.

¹⁴ A. Insch, M. Florek, *Prevalence of country of origin associations on the supermarket shelf*, "International Journal of Retail & Distribution Management", 2009, no 37, s. 453-471.

¹⁵ M. Sajdakowska, K. Gutkowska, *Postawy etnocentryczne konsumentów na rynku żywności*, „Marketing i Rynek”, 2014, nr 6, s. 666-679.

¹⁶ M. Angowski, M. Lipowski, *Uwarunkowania wyboru produktów żywnościowych i miejsc ich zakupu*, „Marketing i Rynek”, 2014, nr 6, s. 2-17.

¹⁷ M. Gorynia, B. Jankowska, *Teorie internacjonalizacji*, „Gospodarka Narodowa”, 2007, nr 10, s. 21-43.

¹⁸ T. Wierzejski, *Makroekonomiczne determinanty internacjonalizacji gospodarki na przykładzie sektora rolno-spożywczego w Polsce*, PTE, Toruń 2010.

¹⁹ E. Kaliszuk, *Konsekwencje systemowe akcesji Polski do Unii Europejskiej dla obrotów towarowych*, (w:) *Wpływ członkostwa w Unii Europejskiej na stosunki gospodarcze Polski z zagranicą*, red. E. Kaliszuk, K. Marczewski, IBRKK, Warszawa 2009, s. 40-43.

²⁰ M. Melitz, *The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity*, "Econometrica", 2003, no 71, s. 1695-1725.

²¹ *Polski handel zagraniczny towarami rolno-spożywczymi w trzech kwartałach 2016 r.*, Agencja Rynku Rolnego, Warszawa 2016; *Produkcja i handel zagraniczny produktami rolnymi, lata 2003-2015*, GUS, Warszawa.

²² Ibidem.

²³ *Zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Polsce, lata 2003-2015*, NBP, Warszawa.

POZIOM I ROZKŁAD DOCHODÓW ORAZ ICH KONSEKWENCJE DLA KONSUMPCJI – NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH KRAJÓW EUROPEJSKICH

Halina Szulce, Katarzyna Walkowiak-Markiewicz

Wprowadzenie

Celem przedstawionych rozważań jest próba pokazania wpływu zmian rozkładu poziomu dochodów na poziom i strukturę spożycia. Dochody osobiste ludności, czyli dochody pomniejszone o podatki od dochodów, są jedną z istotniejszych determinant konsumpcji¹. Konsumpcja natomiast w najogólniejszym ujęciu przyjętym na potrzeby rozważań artykułu jest systemem zaspokajania potrzeb ludności, które są w różny sposób uwarunkowane, powodując zróżnicowanie jej poziomu i struktury².

Zastanawiając się nad konsumpcją w ujęciu makroekonomicznym należy ją postrzegać jako fazę reprodukcji społecznej³. Cechą konsumpcji jest konieczność ciągłego odnawiania zaspokajania potrzeb a zatem odtwarzania dóbr konsumpcyjnych. Przy tym pośrednio dla poziomu dochodu narodowego szczególne znaczenie ma reprodukcja rozszerzona. Oba te zjawiska mają charakter sprzężeń zwrotnych.

Wielkość i podział dochodu narodowego determinuje bowiem poziom dochodów przeznaczonych na finansowanie konsumpcji i oszczędności. Zatem proporcja podziału dochodu narodowego na konsumpcję i inwestycje wymaga wielowątkowego przemyślenia. Innym wyznacznikiem są proporcje między konsumpcją indywidualną i konsumpcją społeczną.

Niewątpliwie jednak konsumpcja w ujęciu makroekonomicznym zależy od poziomu rozwoju gospodarki narodowej.

W ujęciu mikroekonomicznym mimo wielu różnorodnych uwarunkowań konsumpcji istotny wpływ na jej poziom i strukturę mają dochody. Przyjmując poziom zasobności gospodarstw jako wielkość stałą, można rozpatrywać zmiany konsumpcji w kontekście zmian w bieżących dochodach. Widoczne zmiany, zgodnie z prawem Engla, znajdują odzwierciedlenie zwykle w obniżaniu wydatków na żywność, a także we wzroście funduszu swobodnych decyzji⁴. W rzeczywistości jednak owe proporcje są w dużej mierze uzależnione od rozkładu dochodów. Szczególne znaczenie ma udział gospodarstw domowych żyjących poniżej lub na granicy minimum egzystencji. Określenie to, mające silny związek z pojęciem ubóstwa, wpływa znacząco na strukturę i poziom konsumpcji. W tej grupie zatem można wyróżnić gospodarstwa domowe, których poziom życia nie dorównuje biologicznym normom spożycia oraz gospodarstwa cechujące się względnym ubóstwem, czyli nie osiągające poziomu zaspokojenia potrzeb innych członków danego społeczeństwa. Przy zmianie poziomu dochodów w obu kategoriach obserwować można inną strukturę zmian konsumpcji.

Mimo że konsumpcja silnie łączy się z dochodami, w literaturze można spotkać stwierdzenie, że konsumpcja jest lepszym wskaźnikiem faktycznego poziomu życia niż dochód⁵. Dlatego też analizując przemiany zachodzące w konsumpcji można wysunąć wiele wniosków dotyczących faktycznego poziomu spożycia ludności i wskazać na prawdopodobne kierunki jego zmian.

Dochody ludności w wybranych krajach Europy

Do analizy porównawczej wybrano 5 państw europejskich: Polskę, Hiszpanię, Włochy, Bułgarię i Rumunię. Jako kryterium wyboru przyjęto poziom PKB w przeliczeniu na mieszkańca oraz poziom rozporzadzalnego dochodu

gospodarstwa domowego (GD). Dla dwóch z tych krajów wartość PKB na mieszkańca jest wyższa niż w Polsce, choć od czasu kryzysu gospodarczego w Europie w 2008 roku wykazuje tendencję spadkową - są to: Hiszpania i Włochy. W pozostałych porównywanych krajach, czyli w Bułgarii i Rumunii, wartość PKB na mieszkańca jest niższa aniżeli w Polsce, ale z każdym rokiem rośnie, poza niewielkim wahnięciem w okresie kryzysu w Europie w latach 2008-2009 (por. tabela 1). W Polsce wartość PKB na mieszkańca wyniosła w 2013 roku 8,7 tys. euro i od 10 lat nieprzerwanie rosła. Wzrost ten w latach 2004-2013 wynosił 40%, w Bułgarii - 35,7%, a w Rumunii - 33,3%.

Realny wzrost w tych krajach wyniósł 2500 euro w Polsce, 1000 euro w Bułgarii i 1200 euro w Rumunii. Tymczasem w Hiszpanii PKB na mieszkańca spadł o 2,4%, a we

Tabela 1

Realny poziom PKB na osobę w krajach Unii Europejskiej^a w latach 2004-2013

Kraj/ rok	2004	2005	2008	2010	2012	2013	2004-2013 zmiana %	2004-2013 zmiana w euro
UE-27	22 100	22 400	23 700	23 000	23 200	23 200	5,0	1 100
Belgia	28 600	29 000	30 200	29 600	29 600	29 500	3,1	900
Bułgaria	2 800	3 000	3 700	3 500	3 700	3 800	35,7	1 000
Czechy	9 600	10 200	11 700	11 400	11 500	11 300	17,7	1 700
Dania	37 500	38 300	39 300	37 300	37 200	37 200	-0,8	-300
Niemcy	26 800	27 000	29 300	29 100	30 200	30 200	12,7	3 400
Estonia	7 600	8 300	9 500	8 400	9 500	9 800	28,9	2 200
Irlandia	37 800	39 200	39 300	35 900	36 400	36 200	-4,2	-1 600
Grecja	17 100	17 400	18 800	17 400	15 100	bd	bd	bd
Hiszpania	20 600	21 000	21 700	20 600	20 200	20 100	-2,4	-500
Francja	27 000	27 300	28 100	27 400	27 600	27 600	2,2	600
Włochy	24 500	24 500	24 700	23 500	22 800	22 400	-8,6	-2 100
Cypr	18 000	18 400	19 600	18 500	17 400	16 400	-8,9	-1 600
Litwa	5 200	5 800	7 000	5 900	6 800	7 100	36,5	1 900
Łotwa	5 800	6 300	8 000	7 100	8 100	8 500	46,6	2 700
Luksemburg	62 700	65 000	68 700	64 500	62 600	62 400	-0,5	-300
Węgry	8 400	8 800	9 300	8 800	8 800	9 000	7,1	600
Malta	11 900	12 200	13 400	13 400	13 500	13 800	16,0	1 900
Holandia	30 900	31 500	34 200	33 100	32 700	32 300	4,5	1 400
Austria	29 300	29 800	32 100	31 300	32 200	32 200	9,9	2 900
POLSKA	6 200	6 400	7 600	8 000	8 500	8 700	40,3	2 500
Portugalia	14 600	14 600	15 100	14 900	14 300	14 300	-2,1	-300
Rumunia	3 600	3 700	4 800	4 500	4 700	4 800	33,3	1 200
Słowenia	13 800	14 400	16 600	15 300	15 000	14 800	7,2	1 000
Słowacja	6 700	7 100	9 000	8 900	9 400	9 500	41,8	2 800
Finlandia	29 300	30 000	32 700	30 600	30 900	30 300	3,4	1 000
Szwecja	32 200	33 000	34 700	34 500	35 300	35 600	10,6	3 400
Wielka Bryt.	30 200	31 000	32 100	30 500	30 200	30 600	1,3	400

^a Chorwacja nie jest uwzględniona w tabeli ze względu na brak kompleksowych danych.

Źródło: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics> [nama_aux_gph].

Włoszech aż o 8,6%. Odpowiednio spadki odnotowano o 500 euro w Hiszpanii i aż o 2100 euro we Włoszech.

Jak wspomniano, za jedną z istotniejszych determinant konsumpcji przyjęto dochody osobiste ludności, czyli dochody pomniejszone o podatki. Biorąc to pod uwagę, przeanalizowano strukturę wydatków ponoszonych przez gospodarstwa domowe w wybranych krajach, odnosząc je do poziomu funduszu swobodnych decyzji, czyli rozporządzalnego dochodu⁶ (por. tabela 2).

Zarówno w całej Unii, jak i we wszystkich analizowanych krajach (z wyjątkiem Grecji) w latach 2005-2013 fundusz swobodnych decyzji gospodarstw domowych, czyli poziom rozporządzalnego dochodu w przeliczeniu na mieszkańca,

wzrósł. Wzrost ten był jednak w poszczególnych krajach wyraźnie zróżnicowany. We Włoszech i Hiszpanii wzrost poziomu dochodu rozporządzalnego netto wynosił odpowiednio 2,6% oraz 6,0%. Powodowało to zmiany na poziomie 459 euro we Włoszech i 806 euro w Hiszpanii. W 2013 roku rozporządzalny poziom dochodów wynosił w tych krajach odpowiednio 18 i 14 tys. euro na mieszkańca. W Polsce, Bułgarii i Rumunii sytuacja gospodarstw domowych uległa w tym czasie zdecydowanej poprawie. Rozporządzalny dochód w analizowanym okresie wzrósł w Polsce o 50%, w Bułgarii o 81,3%, a w Rumunii o 59%. Mimo tych znaczących wzrostów, te trzy kraje wyraźnie różnią się pod względem wysokości funduszu swobodnych decyzji. W Polsce rozporządzalny dochód gospodarstwa domowego na

Tabela 2

Dochód rozporządzalny netto gospodarstw domowych w Europie w przeliczeniu na mieszkańca w latach 2005-2013 (w euro)

Kraj/rok	2005	2008	2010	2013	2005-2013 zmiana w %	2005-13 zmiana w euro
Belgia	17 182	18 597	19 572	19 935	16,0	2 753
Bułgaria	1 849	2 443	3 063	3 353	81,3	1 504
Czechy	5 647	6 801	7 830	8 342	47,7	2 695
Dania	17 543	18 308	19 100	21 202	20,9	3 659
Niemcy	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Estonia	4 272	6 062	6 245	7 215	68,9	2 943
Irlandia	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Grecja	12 570	14 513	15 550	12 146	-3,4	-424
Hiszpania	13 334	13 932	14 769	14 140	6,0	806
Francja	17 550	18 951	19 366	20 044	14,2	2 494
Chorwacja	5 361	6 075	6 664	6 792	26,7	1431
Włochy	17 599	18 653	18 408	18 058	2,6	459
Cypr	13 769	14 924	15 362	15 362	11,6	1 593
Litwa	3 773	6 125	6 040	6 222	64,9	2 449
Łotwa	4 217	5 451	6 186	7 103	68,4	2886
Luksemburg	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Węgry	5 178	5 574	5 171	5 672	9,5	494
Malta	bd	bd	bd	bd	bd	bd
Holandia	16 682	17 807	17 951	18 335	9,9	1 653
Austria	bd	bd	bd	bd	bd	bd
POLSKA	4 152	5 042	5 217	6 229	50,0	2 077
Portugalia	10 395	11 274	11 651	11 238	8,1	843
Rumunia	2 308	3 607	3 511	3 670	59,0	1 362
Słowenia	8 972	10 305	11 063	11 047	23,1	2 075
Słowacja	4 309	6 012	7 483	7 904	83,4	3 595
Finlandia	16 135	17 559	18 910	20 851	29,2	4 716
Szwecja	15 559	17 314	16 468	22 190	42,6	6 631
Wielka Brytania	bd	bd	bd	bd	bd	bd

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych publikowanych przez Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics> [nama_10_gdp].

osobę jest najwyższy i w 2013 roku wynosił 6,2 tys. euro, w Rumunii około 3,6 tys. euro, natomiast w Bułgarii, gdzie wzrost był najdynamiczniejszy, poziom rozporządzalnego dochodu wyniósł zaledwie 3,3 tys. euro na osobę.

Struktura konsumpcji gospodarstw domowych

Analiza struktury wydatków ponoszonych przez gospodarstwa domowe w wybranych państwach europejskich pozwala na stwierdzenie, że największą pozycję kosztową stanowią wydatki zaspokajające podstawowe potrzeby ludności. Są to wydatki na żywność i napoje oraz na użytkowanie mieszkania (w tym na wodę, prąd i gaz). Poziom tych wydatków waha się w analizowanych krajach od 36% w Hiszpanii do 50% w Rumunii (por. tabele 3 i 4).

W czterech z pięciu analizowanych krajów w latach 2005-2015 wzrosła wartość wydatków mierzona w euro na mieszkańca i jednocześnie spadł udział wydatków na żywność i napoje w wydatkach ogółem, co jest zgodne z prawem Engla⁷. Wyjątkiem była Hiszpania.

Dla mieszkańców Włoch, które wśród porównywanych krajów mają najwyższy realny poziom PKB na mieszkańca, wynoszący w 2015 roku 22,4 tys. euro, oraz najwyższy dochód rozporządzalny netto gospodarstw domowych, wynoszący 18 tys. euro, względnie najwyższe w 2015 roku były wydatki związane z użytkowaniem mieszkania, ich udział wynosił 23,8%. Wykazują one wyraźną tendencję wzrostową w porównaniu z poziomem 18,4% w 2005 roku. Spory udział w wydatkach ogółem stanowią wydatki na konsumpcję żywności i napojów. W 2015 roku wynosiły one 14,3%, wykazując niewielki spadek. Rosły natomiast wydatki na restauracje i hotele o blisko 10%. Rosnącą tendencją cechowały się również wydatki na zdrowie, na środki higieny osobistej oraz na edukację. Należy jednak podkreślić, że ich udział w wydatkach ogółem we Włoszech jest ciągle niewielki (odpowiednio wynosi 3,4%, 2,4% oraz 1%). W ciągu 10 lat na stabilnym poziomie utrzymały się wydatki na wypoczynek i kulturę, stanowiące znaczącą pozycję wydatków konsumpcyjnych – 6,7%. Natomiast nieznacznie spadły wydatki na odzież i obuwie (6,3%) oraz na transport (2,6%) i na ubezpieczenia.

W Hiszpanii, w której poziom PKB na osobę i rozporządzalny dochód są niewiele niższe niż we Włoszech, w latach 2005-2015 wzrosła wartość wydatków na żywność z 1600 do 1900 euro na osobę. Ich udział w całości wydatków jednak nieznacznie spadł. W ciągu 10 lat wskaźnik zmienił się z 13,1% do 13,4% (czyli można mówić o zmianie w granicach błędu statystycznego) i w porównaniu z pozostałymi analizowanymi krajami był stosunkowo niski. Największy udział w strukturze wydatków na konsumpcję ogółem mają wydatki związane z użytkowaniem mieszkania (23%), które w latach 2005-2015 wzrosły bardzo mocno o 1000 euro na mieszkańca. Rosną też wydatki na restauracje i hotele (około 16% udział w strukturze wydatków). W analizowanym okresie wzrosły w Hiszpanii wydatki na zdrowie oraz edukację, choć ich udział w całości wydatków jest stosunkowo niewielki. Spadły wydatki na odzież i obuwie oraz

transport. Struktura wydatków na konsumpcję i ich zmiany w Hiszpanii w ciągu ostatnich 10 lat były podobne do struktury wydatków konsumpcyjnych we Włoszech. Potwierdza to dominujący wpływ na spożycie osiąganego poziomu PKB.

W Polsce struktura konsumpcji i tendencje zmian są inne niż obserwowane we Włoszech i w Hiszpanii, co jeszcze pogłębi program „Rodzina 500+”. Od 2005 roku spadł udział wydatków na dwie największe pozycje w budżetach gospodarstw domowych, czyli na żywność i napoje (16,9% w 2015 roku) oraz na utrzymanie mieszkania (21,5%), choć ich wartość nominalna wzrosła. W tym samym okresie wzrósł udział do 7,8% wydatków na wypoczynek i kulturę, stanowiąc trzecią pod względem udziałów pozycję w budżecie gospodarstw domowych. Wzrosły także wydatki na zdrowie do 5,1%, wydatki na odzież i obuwie do 4,9%, transport do 3,3%, restauracje i hotele do 3,1% oraz ubezpieczenia do 1,6%.

Struktura wydatków niektórych grup gospodarstw domowych sugeruje, że w związku z programem „Rodzina 500+” należy spodziewać się wzrostu wydatków na usługi⁸. W zależności od sytuacji dochodowej, gospodarstwa domowe mogą realizować różne wzorce konsumpcji, co znajduje odzwierciedlenie w ich strukturze wydatków. W gospodarstwach o niższych dochodach większy udział w całkowitej konsumpcji mają zazwyczaj wydatki na podstawowe potrzeby, tj. żywność i utrzymanie mieszkania, przy mniejszym równocześnie znaczeniu pozostałych wydatków. Poprawa sytuacji materialnej poprzez wypłaty z programu „Rodzina 500+” może, przynajmniej u części beneficjentów, istotnie zmienić wzorzec konsumpcji, upodabniając go do tego, który obserwuje się w gospodarstwach o nieco wyższych dochodach.

Wyniki Badania Budżetów Gospodarstw Domowych⁹ wskazują, że największą liczbę potencjalnych beneficjentów programu „Rodzina 500+” stanowią gospodarstwa domowe o przeciętnej sytuacji dochodowej (subiektywnie postrzeganej) oraz te, które muszą na co dzień oszczędnie gospodarować budżetem. Wśród nich większość uprawnionych do korzystania z programu to gospodarstwa domowe z dwójką dzieci i świadczeniem na jedno z nich (37%) oraz te, które mogą otrzymać z programu co najmniej 1000 zł (47%). Wśród gospodarstw domowych, którym takie świadczenie może przysługiwać, ale mają lepszą sytuację dochodową, odnotowuje się relatywnie większy udział wydatków na odzież i obuwie, transport, edukację, rekreację i kulturę, turystykę oraz na restauracje i hotele.

W Bułgarii i Rumunii, w których poziom PKB na osobę i rozporządzalny dochód są niższe (zwłaszcza w Bułgarii, gdzie PKB na osobę wynosi 3,8 tys. euro, a rozporządzalny dochód netto na osobę 3,2 tys. euro), struktury wydatków konsumpcyjnych w dużym stopniu są zbliżone. Największą pozycję w wydatkach stanowią wydatki na żywność, odpowiednio – 36% w Bułgarii i 50% w Rumunii. Jednak w obydwu tych krajach w latach 2005-2015, mimo że wartość wydatków na żywność wzrosła, to ich udział w globalnych wydatkach zmalał, podobnie jak w krajach bogatych. Nato-

Tabela 3

Struktura wydatków gospodarstw domowych na spożycie według przeznaczenia w latach 2005 i 2015 (w %)

Kraj/rok	Żywność i napoje		Odzież i obuwie		Mieszkanie, woda, prąd		Zdrowie		Zakup pojazdów		Wypoczynek i kultura		Edukacja		Restauracje i hotele		Środki higieny osobistej		Ubezpieczenia	
	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015
EU (28 krajów)	12,1	12,3	5,4	5,0	22,5	24,4	3,4	3,9	4,3	3,6	9,2	8,5	1,0	1,1	8,3	8,5	2,3	2,5	2,8	2,5
Belgia	13,2	13,3	4,9	4,7	23,5	24,4	5,4	6,5	3,2	3,0	9,4	8,6	0,4	0,4	5,7	6,2	2,0	2,1	3,0	2,5
Bułgaria	20,2	18,7	3,9	3,1	18,1	18,8	4,7	4,9	2,5	3,2	7,0	7,0	0,9	0,9	7,5	7,0	1,2	1,5	0,6	0,8
Czechy	14,8	16,6	4,3	3,4	24,4	25,9	2,0	2,3	3,4	3,3	11,1	8,6	0,7	0,5	7,7	8,7	2,4	2,8	1,9	2,1
Dania	11,0	11,3	4,3	4,1	26,3	29,7	2,7	2,9	5,7	3,8	11,9	10,7	0,7	0,8	5,3	6,1	2,1	1,9	2,4	2,5
Niemcy	10,8	10,5	5,2	4,8	24,4	24,0	4,3	5,4	5,1	4,6	9,4	8,9	0,7	0,8	4,8	5,4	1,9	2,3	3,5	3,1
Estonia	18,9	20,7	6,6	6,8	18,0	18,0	3,1	3,0	3,0	2,0	9,1	8,2	1,1	0,4	7,0	7,8	2,9	2,6	0,7	0,7
Irlandia	9,3	9,5	4,9	4,1	19,6	24,6	3,2	4,7	4,9	4,3	7,2	6,0	1,9	2,6	13,4	14,3	3,1	2,6	3,3	2,5
Grecja	16,1	16,6	5,4	3,4	17,9	20,6	5,4	4,3	4,9	3,0	4,8	4,5	2,4	2,1	13,9	14,8	2,3	2,2	0,5	1,2
Hiszpania	13,1	13,4	5,4	4,3	17,4	23,0	3,3	4,2	4,2	2,7	8,5	6,9	1,5	1,8	17,5	15,9	2,4	2,5	1,6	1,7
Francja	12,8	13,3	4,7	3,9	24,1	26,4	3,8	4,2	4,1	3,3	9,6	8,4	0,7	0,9	6,5	6,8	2,5	2,6	3,6	3,9
Włochy	14,8	14,3	6,9	6,3	20,5	23,8	3,1	3,4	3,7	2,6	6,9	6,7	0,9	1,0	8,8	9,9	2,3	2,4	2,2	2,1
Litwa	21,6	18,8	4,9	5,1	18,7	22,0	3,7	3,9	3,1	2,1	9,4	9,3	2,4	1,7	7,3	6,2	1,8	2,8	0,8	1,2
Łotwa	25,3	23,4	7,8	5,8	14,8	15,8	5,1	5,0	2,8	2,3	6,9	7,8	0,8	0,5	2,8	3,0	2,7	2,8	0,5	0,7
Luksemburg	8,8	9,4	5,3	5,2	21,6	23,6	2,0	2,3	6,1	5,0	6,9	6,3	0,5	1,1	7,0	7,2	2,3	2,0	2,6	2,5
Węgry	16,5	18,2	3,4	3,4	18,4	19,1	4,0	4,8	5,7	2,8	8,6	6,8	1,5	1,7	6,2	8,4	1,9	1,8	1,4	1,1
Holandia	10,3	11,7	5,1	5,0	20,0	23,8	5,2	3,7	4,1	3,3	11,1	10,8	0,6	0,8	7,0	7,8	2,4	2,6	4,8	4,2
Austria	10,1	9,9	6,1	6,0	21,0	22,7	3,7	3,8	4,0	3,1	10,2	10,2	0,8	0,8	11,3	12,9	2,5	2,6	2,8	2,9
POLSKA	21,0	16,9	4,7	4,9	22,2	21,5	4,0	5,1	2,8	3,3	7,7	7,8	1,2	1,0	2,9	3,1	2,4	3,4	1,3	1,6
Portugalia	15,9	17,0	6,4	6,1	14,3	18,8	4,6	4,8	5,7	4,2	7,7	6,0	1,1	1,3	10,6	11,6	1,9	2,0	1,6	2,3
Rumunia	29,8	29,4	3,5	3,4	20,9	21,5	3,3	5,9	3,2	2,0	3,9	5,9	2,1	2,0	5,2	2,2	0,9	1,6	0,2	0,3
Słowenia	14,8	15,4	5,7	5,0	18,9	18,8	3,5	4,0	5,4	3,9	10,8	8,6	1,1	1,4	6,5	7,0	2,2	2,6	2,1	2,5
Słowacja	18,1	17,8	4,2	4,0	26,2	24,9	3,3	2,5	1,8	1,6	8,7	9,9	1,5	1,6	6,8	5,8	3,3	4,7	1,8	1,9
Finlandia	12,0	12,4	4,8	4,3	24,6	28,2	4,3	4,6	4,5	3,1	11,6	10,5	0,4	0,4	6,7	6,3	2,0	2,2	1,7	2,0
Szwecja	11,9	12,5	4,8	4,8	27,0	26,0	3,2	3,5	4,5	3,8	11,4	11,0	0,3	0,3	5,0	6,2	2,2	2,5	1,3	1,4
Wielka Bryt.	8,0	8,4	5,2	5,7	24,4	25,7	1,5	1,7	4,3	4,3	10,9	9,8	1,1	1,6	9,5	9,7	2,5	2,5	2,8	2,0

Źródło: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics> [nama_10_c03_p3]

Tabela 4

Struktura wydatków gospodarstw domowych na spożycie według przeznaczenia w latach 2005 i 2015 (w euro na mieszkańca)

Kraj/rok	Żywność i napoje		Odzież i obuwie		Mieszkanie, woda, prąd		Zdrowie		Zakup pojazdów		Wypoczynek i kultura		Edukacja		Restauracje i hotele		Środki higieny osobistej		Ubezpieczenia	
	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015	2005	2015
UE- 27	1600	1900	700	800	3900	3000	600	600	600	600	1200	1300	100	200	1100	1300	300	400	400	400
Belgia	1 900	2 400	700	800	3 400	4 400	800	1 200	500	500	1 400	1 500	100	100	800	1 100	300	400	400	500
Bułgaria	500	800	100	100	400	800	100	200	100	100	200	300	0	0	200	300	0	100	0	0
Czechy	800	1 300	200	300	1 300	2 000	100	200	200	300	600	700	0	0	400	700	100	200	100	200
Dania	2 000	2 500	800	900	4 800	6 500	500	600	1 100	800	2 200	2 400	100	200	1 000	1 300	400	400	400	500
Niemcy	1 700	2 000	800	900	3 800	4 500	700	1 000	800	900	1 500	1 700	100	200	700	1 000	300	400	500	600
Estonia	900	1 700	300	600	900	1 500	100	200	100	200	400	700	100	0	300	600	100	200	0	100
Irlandia	1 600	1 700	900	700	3 400	4 400	600	800	900	800	1 300	1 100	300	500	2 300	2 600	500	500	600	500
Grecja	2 000	2 000	700	400	2 200	2 500	700	500	600	400	600	500	300	200	1 700	1 800	300	300	100	100
Hiszpania	1 600	1 900	700	600	2 200	3 200	400	600	500	400	1 100	1 000	200	300	2 200	2 200	300	300	200	200
Francja	1 900	2 300	700	700	3 600	4 600	600	700	600	600	1 400	1 500	100	200	1 000	1 200	400	500	600	700
Włochy	2300	2400	1100	1000	3200	4000	500	600	600	600	1100	1100	100	200	1400	1600	300	400	300	300
Litwa	800	1 400	200	400	700	1 700	100	300	100	200	300	700	100	100	300	500	100	200	0	100
Łotwa	1 000	1 900	300	500	600	1 300	200	400	100	200	300	600	0	0	100	200	100	200	0	100
Luksemburg	2 400	2 900	1 400	1 600	5 900	7 400	600	700	1 700	1 500	1 900	2 000	100	300	1 900	2 200	600	600	700	800
Węgry	800	1 000	200	200	900	1 100	200	300	300	200	400	400	100	100	300	500	100	100	100	100
Holandia	1 600	2 000	800	900	3 100	4 200	800	600	600	600	1 700	1 900	100	100	1 100	1 400	400	500	800	700
Austria	1 700	2 100	1 000	1 300	3 500	4 800	600	800	700	600	1 700	2 100	100	200	1 900	2 700	400	500	500	600
POLSKA	800	1100	200	300	900	1400	200	300	100	200	300	500	0	0	100	200	100	200	100	100
Portugalia	1 600	2 000	600	700	1 400	2 200	400	600	600	500	800	700	100	100	1 000	1 400	200	200	200	300
Rumunia	800	1400	100	200	500	1100	100	300	100	100	100	300	100	100	100	100	0	100	0	0
Słowenia	1 200	1 600	500	500	1 600	2 000	300	400	400	400	900	900	100	100	500	700	200	300	200	300
Słowacja	700	1 400	200	300	1 100	1 900	100	200	100	100	400	800	100	100	300	500	100	400	100	200
Finlandia	1 800	2 500	700	900	3 700	5 600	600	900	700	600	1 700	2 100	100	100	1 000	1 300	300	400	300	400
Szwecja	1 800	2 500	700	1 000	4 200	5 200	500	700	700	800	1 700	2 200	0	0	800	1 200	300	500	200	300
Wielka Brytania	1 700	2 000	1 100	1 400	5 000	6 200	300	400	900	1 000	2 200	2 400	200	400	2 000	2 300	500	600	600	500

Źródło: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics> [nama_10_co3_p3].

miast wydatki związane z mieszkaniem systematycznie rosły zarówno w ujęciu wartościowym, jak i procentowo w wydatkach ogółem.

W Bułgarii w ciągu ostatnich 10 lat wyraźnie wzrosły wydatki na zdrowie (do 200 euro na mieszkańca, co daje udział 4,9%), wypoczynek i kulturę (7% udział) oraz transport. Spadł natomiast udział wydatków na odzież i obuwie oraz na restauracje i hotele, co potwierdza niższy poziom życia w tym kraju.

W Rumunii wzrósł udział wydatków na zdrowie oraz na wypoczynek i kulturę do 5,9% oraz na transport. Jednocześnie, podobnie jak w Bułgarii, spadł udział wydatków na odzież i obuwie (mimo nominalnego wzrostu wydatków na tę kategorię dóbr), na restauracje i hotele (z 7% do 5,7%) w wydatkach konsumpcyjnych ogółem.

Sytuacja finansowa gospodarstw domowych

Pochodną wielkości i podziału dochodu narodowego w analizowanych państwach jest, oprócz dochodów przeznaczonych na finansowanie konsumpcji, poziom oszczędności. W europejskich statystykach dane te są dostępne dla trzech z pięciu analizowanych krajów (nie dostępne są dane o stopach oszczędności i inwestycji dla Bułgarii i Rumunii). Pokazują je dane zawarte w tabeli 5.

Od 2000 roku w Unii ogółem, jak i w trzech krajach przyjętych do porównań malały stopy zarówno oszczędności, jak i inwestycji gospodarstw domowych. Spadki te były różne. Największy spadek stóp oszczędności w latach 2000-2016 odnotowano w Polsce (o 16,5 p.p.), we Włoszech o 12,4 p.p. oraz w Hiszpanii o 11,1 p.p. Równocześnie zmalał wskaźnik inwestycji gospodarstw domowych. W naj-

większym stopniu w Hiszpanii o 6,4 p.p. oraz porównywalnie w Polsce i we Włoszech (odpowiednio o 1,9 p.p. i 1,1 p.p.).

Można zatem wnioskować, że mieszkańcy Europy zdecydowaną większość swoich rozporządzalnych dochodów przeznaczają na szeroko rozumianą konsumpcję, co odbywa się kosztem oszczędzania, a także inwestowania.

Taka sytuacja jest również wynikiem stosunkowo dużej liczby gospodarstw domowych żyjących poniżej lub w pobliżu minimum egzystencji w Europie, które z trudem zaspokajają podstawowe potrzeby i nie mają środków na oszczędzanie czy inwestowanie.

We wszystkich analizowanych krajach¹⁰ wskaźnik zagrożenia ubóstwem¹¹ w populacji w latach 2007-2015 wzrósł. Wynosił on w 2015 roku około 17,6% w Polsce, 19,9% we Włoszech, 22% w Bułgarii, 22,1% w Hiszpanii oraz 25,4% w Rumunii. Zatem w objętych analizą krajach UE co 5-6 mieszkańców dysponuje dochodem (po dokonaniu transferów socjalnych) poniżej progu zagrożenia ubóstwem, który jest ustalony na poziomie 60% krajowej mediany dochodu rozporządzalnego.

Jak wynika z danych statystycznych Eurostatu o dochodach i warunkach życia w krajach Europy¹², odsetek gospodarstw domowych, które żyją na niskim poziomie (subiektywne postrzeganie sytuacji) jest różny w poszczególnych krajach i oscyluje między 10,2% a 30,6%. Według danych Eurostatu najwięcej gospodarstw domowych znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej jest w Bułgarii. W Rumunii takich gospodarstw domowych jest 20%. W Hiszpanii i we Włoszech co szóste gospodarstwo domowe ma trudną sytuację materialną. Najbardziej pozytywnie swoją sytuację ekonomiczną oceniają Polacy – tylko w co dziesiątym

Tabela 5

Wskaźnik oszczędności i inwestycji brutto gospodarstw domowych w Europie w latach 2000-2016 (% gospodarstw domowych)

Rok	2000	2005	2008	2010	2013	2015	2016	2000-2016
EU (28 krajów)								
Stopa oszczędności gospodarstw domowych	12,33	10,95	11,84	11,51	10,66	10,43	10,15	-2,18
Stopa inwestycji gospodarstw domowych	9,12	10,18	9,52	8,58	8,03	8,08	8,38	-0,74
HISZPANIA								
Stopa oszczędności gospodarstw domowych	12,89	11,52	14,10	12,42	12,37	13,06	1,76	-11,13
Stopa inwestycji gospodarstw domowych	11,24	15,03	11,94	9,07	5,49	4,65	4,81	-6,43
WŁOCHY								
Stopa oszczędności gospodarstw domowych	18,67	21,47	16,84	15,83	16,19	15,46	6,24	-12,43
Stopa inwestycji gospodarstw domowych	9,29	10,38	10,39	10,12	8,34	8,04	8,19	-1,10
POLSKA								
Stopa oszczędności gospodarstw domowych	19,99	14,92	10,56	14,52	10,61	11,90	3,49	-16,50
Stopa inwestycji gospodarstw domowych	9,10	9,31	9,84	9,34	9,98	11,03	7,12	-1,98
RUMUNIA, BUŁGARIA - brak danych								

Źródło: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics>: Key indicators [nasq_10_ki].

gospodarstwie wyrażana jest opinia, że trudno im przeżyć do końca miesiąca.

Podsumowując, należy podkreślić, że konsumpcja jest dobrym wskaźnikiem faktycznego poziomu życia. Struktura wydatków konsumpcyjnych jest wypadkową wysokości rozporządzalnych dochodów gospodarstw domowych oraz bogactwa kraju mierzonego poziomem PKB w przeliczeniu na mieszkańca. Analiza struktury wydatków gospodarstw domowych wskazuje, że w miarę bogacenia się społeczeństw rosną wydatki na konsumpcję produktów zaspokajających podstawowe potrzeby mieszkańców, czyli na żywność i napoje, chociaż ich udział w wydatkach ogółem maleje. Jednocześnie coraz większą wagę przywiązuje się do produktów czy usług cechujących wysoką jakość życia. Rosną wydatki na zdrowie, edukację oraz ubezpieczenia. Należy przypuszczać, że w najbliższej przyszłości ta tendencja się utrzyma i wraz ze wzrostem rozporządzalnego dochodu będą rosły wydatki na transport, rekreację i kulturę, a także na turystykę, restauracje i hotele oraz na edukację.

* Prof. dr hab. Halina Szulce, Wyższa Szkoła Logistyki w Poznaniu; E-mail: halina.szulce@wsl.com.pl.

Dr Katarzyna Walkowiak-Markiewicz, Wyższa Szkoła Logistyki w Poznaniu; E-mail: katarzyna.walkowiak-markiewicz@wsl.com.pl

¹ Cz. Bywalec, *Konsumpcja w teorii i praktyce gospodarowania*, PWN, Warszawa 2007, s.120.

² T. Zalega, *Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji*, Studia i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, nr 1, Warszawa 2007, s. 7-24.

³ Cz. Bywalec, *Konsumpcja w teorii...*, op. cit., s.3-15.

⁴ T. Włudyka, M. Smaga (red), *Instytucje Gospodarki Rynkowej*, Wyd. Lex Wolters Kluwers, Warszawa 2012, s. 126.

⁵ M. Radziukiewicz, *Zasięg ubóstwa w Polsce*, Wyd. PWE, Warszawa 2006, s. 17.

⁶ Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych obejmuje: cały dochód z pracy (wynagrodzenia pracowników i zarobki samozatrudnienia), prywatny dochód z inwestycji i nieruchomości, transfery pomiędzy gospodarstwami domowymi, wszystkie transfery socjalne otrzymane w gotówce, w tym emerytury.

⁷ Zgodnie z prawem Engła istnieje empiryczna zależność ekonomiczna mówiąca, że w miarę wzrostu dochodów konsumenta (gospodarstwa domowego) wydatki na żywność rosną, lecz ich udział w wydatkach ogółem się zmniejsza. Por. Cz. Bywalec, *Konsumpcja a rozwój gospodarczy i społeczny*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 117.

⁸ A. Kolasa, M. Premik, J. Tyrowicz, *Sytuacja finansowa sektora gospodarstw domowych w I kw. 2016 r.*, Instytut Ekonomiczny NBP, Warszawa 2016, s. 12.

⁹ Badanie Budżetów Gospodarstw Domowych GUS, 2014 rok, próba po wykluczeniu wielopokoleniowych i złożonych gospodarstw domowych.

¹⁰ www.ec.europa.eu/eurostat/statistics At risk of poverty rate [ILC_li02].

¹¹ Wskaźnik zagrożenia ubóstwem to odsetek osób o wyrównanym dochodzie do dyspozycji (po dokonaniu transferów socjalnych) poniżej progu zagrożenia ubóstwem, który jest ustalony na poziomie 60% krajowej mediany dochodu rozporządzalnego (po transferach socjalnych); wskaźnik ten nie mierzy bogactwa czy ubóstwa, ale niskie dochody w porównaniu z innymi mieszkańcami tego kraju, co niekoniecznie oznacza niski standard życia.

¹² Statystyki Eurostatu – EU-SILC (*European Union Statistics on Income and Living Condition*), statystyki Unii Europejskiej w sprawie dochodów i warunków życia przygotowywane co roku dla krajów europejskich.

WAŻNE DLA PODMIOTÓW GOSPODARCZYCH

CO NOWEGO W PRAWIE UNII I DOKUMENTACH KE?

BADANIA I INNOWACJE

- 1) Sprawozdanie Komisji dla Rady i PE. Europejska praca badawcza: czas na wdrożenie i monitorowanie postępów. KOM(2017) 35, 26.01.2017 r.
- 2) Umowa dotycząca kontynuowania Międzynarodowego Centrum Nauki i Techniki. DzUrz UE L 37, 14.02.2017 r.
- 3) Wniosek. Rozporządzenie Rady zmieniające Rozporządzenie Rady (UE) nr 560/2014 z 6 maja 2014 r. w sprawie ustanowienia Wspólnego Przedsięwzięcia na rzecz Bioprzemysłu. KOM(2017) 68, 22.02.2017 r.
- 4) Wniosek. Decyzja Rady w sprawie przyjęcia dodatkowego programu badawczego na lata 2016-2019 dotyczącego reaktora wysokostrumieniowego, realizowanego przez

Wspólne Centrum Badawcze na rzecz Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej. KOM(2017) 83, 23.02.2017 r.

BEZPIECZEŃSTWO ŻYWNOCI

- 5) Decyzja wykonawcza Komisji (UE) 2017/115 z 20 stycznia 2017 r. zezwalająca na wprowadzenie do obrotu ekstraktu ze sfermentowanego nasienia soi jako nowego składnika żywności zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 258/97 Parlamentu Europejskiego i Rady. DzUrz UE L 18, 24.01.2017 r.
- 6) Rozporządzenie Komisji (UE) 2017/228 z 9 lutego 2017 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady w odniesieniu do nazw i obszarów kompetencji paneli naukowych Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności. DzUrz UE L 35, 10.02.2017 r.